

Traductor abandonat?

per Stefano M. Cingolani

No soc traductor, vull dir professional. He traduït alguns poemes a l'italià per uns amics i dos o tres articles. Tampoc, s'ha de dir, llegeixo gaire en traducció, darrerament. Si puc llegeixo en original —anglès, francès, italià, llatí, català o espanyol— i si no puc, tendeixo a no llegir, amb puntuals excepcions. Això no vol dir, tanmateix, que no m'interessin alguns problemes que pot plantejar la traducció. Almenys alguns aspectes particulars.

No estic interessat —sobretot perquè no en tinc prou experiència directa— en els problemes pràctics o teòrics de —se'm perdoni l'expressió banalitzant— senzillament traduir. És a dir, quan la traducció sobretot representa un acte lingüístic envers un text que prové d'un espai temporal i cultural proper al que el rep en traducció. Tampoc voldria entrar en els problemes plantejats pels casos de traduccions de textos que tinguin una forta caracterització tècnico-formal. M'explico, traduir poesia, per exemple, contemporània, quan aquesta no es regeix per estructures rítmiques molt marcades, no presenta les mateixes dificultats, ni problemes de base, de quan es tracta de poemes que tinguin una mètrica curada i, eventualment, rimes. No, allò que m'interessa més apuntar, tal vegada perquè el tinc més a prop, és quan es tracta de traduir un text que es troba lluny culturalment, bé perquè antic, bé perquè prové d'una cultura amb un sistema d'imatges, de referents i un llenguatge poètic molt llunyà o profundament diferent. Es pot tractar d'un text de l'antiguitat, ja des dels primers temps de l'escriptura, fins a l'edat mitjana o, en el cas de traducció a una llengua occidental, d'un text xinès i d'una qualsevol cultura de l'extrem orient, del pacífic o de l'Amèrica precolombina. Això que controlo des de més a prop, però, és el cas dels textos medievals.

Em detindré en dues tipologies especialment en què la distància cultural planteja problemes, bé només a la traducció, bé a l'edició més en general. Pel primer cas podem fer referència a textos, sobretot poemes, en què el llenguatge és arcaic, diferent, amb unes implicacions semàntiques no fàcils d'expressar en la traducció i, a més, escrits amb una mètrica que li dona un aspecte absolutament característic de la cultura del temps. Agafaré un exemple del *Beowulf*. Els versos 26-27 sonen així en l'original:

Him ðā Scyld gewāt tō gescæp-hwile,
Fela-hrōr, fēran on Frēan wære.

Les traduccions a l'anglès, per fer limitar-se a la llengua que és l'hereva directa de l'antic anglo-saxó, poden ser de les més variades, escollint diferents solucions formals. En faré uns exemples, des de la més fidel i conservativa, fins a una en prosa:

Then Scyld departed at the destined time,
Still in his full-strenght, to fare in the protecion of the Lord Frea.

Trad. Benjamin Slade

Then Scyld departed at the hour of fate,
The warlike to go into his Lord's keeping:

Trad. James Garnett

At the hour shaped for him Scyld departed,
The many-strenghted moved into his Master's keeping.

Trad. Michael Alexander

Then Scyld departed at the destined hour,
The powerful man sought the Lord's protection.

Trad. Kevin Crossley-Holland

Then at his appointed time Scyld, the man of abounding vigour, passed away, to journey into the keeping of the Lord.

Trad. S.A.J. Bradley

Si la tria d'una versió en prosa és, possiblement, la que permet a Bradley expressar més matisos, tanmateix, impedeix completament de fer-se una idea de com sona, amb tota la seva suggestió rítmica i el·líptica, el poema original, al qual, al capdavall, s'hi apropa més la traducció de Slade, perfectament entenedora, tot i l'absoluta literalitat (és l'únic, per exemple, en mantenir el nom del déu). Aquesta sensibilitat que podríem definir arqueològica, i que té, al mateix temps, profundes conseqüències estètiques, és la que regeix les imitacions antigues a poemes originals de J.R.R. Tolkien com *The Fall of Arthur* o *The Legend of Sigurd & Gudrún*, amb uns resultats que trobo esplèndids.

La mateixa problemàtica val també per les innombrables traduccions a totes les llengües de poemes com ara la *Iliada* o la *Divina Commedia*, per exemple, on les possibilitats van de les temptatives de versió el més fidel possible (formalment) amb la reproducció/imitació de la mètrica original, amb els tercets rimats, en el cas de Dante, o la imitació de la mètrica quantitativa, en el cas d'Homer, fins a les versions en prosa, passant per nombroses altres variacions. Qual és la traïció més profunda al text original? Les llibertats lexicals a les quals s'obliga el traductor que intenta mantenir la mètrica? O, a l'altre extrem, el que per mantenir tot el significat, elimina qualsevol rastre de versificació? No tinc una resposta clara.

Venim a una altra problemàtica, i en aquest cas em centraré en el mercat català, amb l'afegit de traduccions a altres llengües, com ara l'anglès, l'alemany, l'espanyol, al portuguès o, darrerament, el grec que originen des del Principat, tot i que aquesta tipologia editorial no és exclusiva de Catalunya, ni molt menys. Es tracta de versions de clàssics medievals al català contemporani. Aquest tipus de traduccions que sovintegen als mercats europeus, sobretot, perquè són els que conec millor, als mercats francès i anglès. La condició que genera aquest tipus de producte és la incapacitat contemporània d'entendre la llengua antiga, per qui no l'hagi estudiada a la universitat (i darrerament semblaria que ni això), atesa la profunda evolució per la qual ha passat fins arribar als dies d'avui. S'ha de dir que la mutació és molt més profunda en els casos francès i anglès, radical si pensem en l'anglo-saxó, fet que exculpa més aquests mercats que no pas el català, pel qual, en teoria i com s'ha fet fins fa pocs anys, senzillament ajornant la grafia dels textos, la proximitat amb la llengua contemporània els havia de fer prou entenedors. I ja no és el cas.

Així mateix, no vull entrar en els mèrits dels traductors ni de les seves tries formals, ja que diria que, de mitjana, intenten reproduir prou fidelment, sense perdre d'agilitat i de possibilitat de comprensió, la sintaxis original. Allò que més m'interessa subratllar no són tant problemes lingüístics, sinó culturals, respecte als quals el traductor bé es troba abandonat a si mateix, bé hauria de tenir una formació, o fer una quantitat de feina auxiliar, que potser no li pertoquen.

Cada obra es mou a l'interior d'un complex sistema de referents culturals, si aquests ens són distants i no els copsem, tampoc la nostra apreciació de l'obra no podrà passar, en el millor dels casos, d'un nivell senzillament, i superficialment, estètic. I dic superficialment perquè, si no percebem les relacions formals amb les fonts i els models, tampoc aquesta dimensió serà prou profunda i difícilment causarà una experiència culturalment i estèticament interessant.

El romanticisme, i encara més les avantguardes, han tallat de soca-rel el sistema tradicional, des de l'antiguitat, que dirigia la literatura europea, i han canviat radicalment la llibertat i el sistema expressiu a l'hora d'encarar un acte d'escriptura. Si al volum traduït no s'hi afegeix una introducció digna, feta per algun especialista, amb capacitat, però, per connectar amb un públic no especialista actual, en lloc d'una feta pel traductor que, pobre, reciclarà vells manuals, i no s'hi posa un mínim, selecte i intel·ligent aparat de notes, serà impossible entendre res, què vol dir l'autor, perquè escriu com escriu etc.

No es pot abandonar el traductor per qüestions de costos d'edició; perquè es creu que les notes no serveixen o són només cosa d'erudits; o perquè la universitat no produeix estudiosos que sàpiguen sortir de la producció científica i de les aules per *traduir* la cultura i el llenguatge dels autors medievals a qui n'és distant, o què tinguin prou sensibilitat literària i no només coneixements acadèmics.